

Pagrindiniai klausimai:

■ Į ką orientuojasi Europa nepilnamečių justicijos srityje?

■ Nuo kurio amžiaus gali būti skiriama vaiko vidutinės priežiūros priemonė ir kokia jos trukmė?

■ Kokiu pagrindu skiriama vaiko vidutinės priežiūros priemonė?

■ Kaip specializuojamos priežiūros priemonę vykdančios įstaigos?

■ Kai kurie kiti svarbūs vidutinės priežiūros priemonės vykdymo aspektai

SOCIALIZACIJOS CENTRAI: UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS

Nepilnamečiai paaugliai – vieni aktyviausių visuomenės narių, itin jautriai reaguojantys į įvairius visuomenėje vykstančius pokyčius ir sunkiai prisitaikantys prie jų. Nesugebėjimas socializuotis visuomenėje dažnai sukelia neigiamų nepilnamečių veiksmų, nepriimtinių ir prieštaraujančių visuomenės taisyklėms ir normoms. Valstybė pripažįsta būtinumą kuo labiau mažinti socialines jaunimo nusikalstamumo sąlygas, ieškoti veiksmingų reakcijos į delinkventinį vaikų elgesį formų ir būdų.

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje numatyta, kad valstybės privalo užtikrinti, kad „nė iš vieno vaiko neteisėtai ar savavališkai nebūtų atimta laisvė. Vaikas sulaikomas, suimamas ar įkalinamas pagal įstatymą, tik *kraštutiniu atveju* ir *kiek įmanoma trumpesniam laikui*.“ Konvencijoje yra nustatyta pareiga valstybėms „imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų, užtikrinti, kad svarbiausia – vaiko interesai“. Vaikų laisvės apribojimas dėl tokių priežasčių, kaip elgesio ar emocijų, psichikos ar vystymosi sutrikimas, „nevaldomas“ elgesys, tapimas smurto, įskaitant prekybą žmonėmis, auka, yra nepriimtinas ir nepateisinamas.

Pastebėta, kad šalyse, kurių politikoje ir praktikoje laikomasi Jungtinių Tautų konvencijos nuostatos, kad bausmė turi būti tik kraštutinė priemonė, nusikalstamumo mastai yra mažesni. Šiuos mastus taip pat mažina gerove grįstų procesų diegimas ir atkuriamosios justicijos taikymas.

Nepilnamečių justicijos reformų poreikį Lietuvoje lėmė ne tik būtinybė užtikrinti tarptautinių standartų įgyvendinimą, bet ir susirūpinimas nepilnamečių delinkventinio elgesio apraiškų gausa. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas buvo priimtas 2007 m., nuo 2011 m. galioja nauja įstatymo redakcija. Šiame įstatyme apibrėžta vaiko minimali ir vidutinė priežiūra ir jų priemonės. Viena iš priemonių – *vaiko vidutinės priežiūros priemonė*, kurios esmė – švietimo pagalba ir kitos paslaugos jaunam teisės pažeidėjui vaikų socializacijos centre. *Vaikų socializacijos centras* yra viena iš nepilnamečių resocializacijos sistemos institucinių grandžių, teikianti bendrąjį ugdymą ir vykdanči vidutinės priežiūros priemonę. Lietuvoje 2015 m. veikė šeši vaikų socializacijos centrai (4 – berniukų, 2 – mergaičių), juose buvo ugdoma 130 nepilnamečių (lapkričio mėn. duomenimis).

Pastaruoju metu Lietuvoje veikiantys vaikų socializacijos centrai sulaukia daugiau tiek visuomenės, tiek žmogaus teises ginančių organizacijų dėmesio. Moksliniuose tyrimuose, analizėse, audituose nurodomi probleminiai socializacijos centrų darbo aspektai: vidutinės priežiūros priemonės skyrimo, taikymo, pagalbos individualizavimo ir paslaugų bei įstaigų specializavimo, bendradarbiavimo su šeimomis, su bendruomene ir kitomis institucijomis ir kt. Galima teigti, kad Lietuvoje būtina kurti veiksmingesnę nepilnamečių socializacijos ir resocializacijos sistemą.

Tam tikri sistemos pokyčiai jau vyksta – 2014 m. patvirtintas Vaikų ir jaunimo socializacijos 2014–2016 metų veiksmų planas, apimantis ir vaikų socializacijos centrų pertvarką. Plane greta kitų užsibrėžtas tikslas – gerinti vaikų socializacijos centrų veiklos rezultatyvumą. Vienas iš plane numatytų rodiklių – mažesnė vaikų, kuriems pakartotinai skiriama vidutinės priežiūros priemonė, dalis: 2014 m. – 10 proc.; 2016 m. – 20 proc. Plane numatyta: specializuoti vaikų socializacijos centrus; sudaryti vaikų socializacijos centrų darbuotojams palankesnes mokymo, mokiniam mokymosi, socializacijos ir resocializacijos sąlygas; tobulinti vaikų socializacijos centrų personalo kompetencijas.

Be to, iš esmės kinta teisinis reglamentavimas – yra rengiamas Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo pakeitimo įstatymo projektas, kuriame numatoma tobulinti vaiko vidutinės priežiūros sistemą. Todėl vertinga užsienio šalių patirtis yra ypač svarbi. Tarptautiniai teisės aktai, užsienio šalių praktika šioje srityje gali tapti gairėmis tobulinant nepilnamečių socializacijos sistemą Lietuvoje.

Galima teigti, kad nors nepilnamečių priežiūros teisinis reglamentavimas Lietuvoje panašus į užsienio šalių, tačiau Lietuva galėtų iš jų pasimokyti nepilnamečių priežiūros skyrimo ir ją vykdančių įstaigų specializavimo (pavyzdžiui, Šveicarija, Danija ir kt.), dėmesio vaiko integracijai ir adaptacijai (Belgija, Lenkija), glaudesnio bendradarbiavimo su vietos bendruomenės struktūromis, įvairiomis institucijomis, partneriais ir šeima (Norvegija, Šveicarija). Daugumoje Europos šalių orientuojamasi į vaiko interesus, laikomasi jo gerovės principo.

Į KĄ ORIENTUOJASI EUROPA NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJOJE?

Nepilnamečių justicija – tai sritis, apimanti ne tik teisingumo nepilnamečiams vykdymą, bet ir vaikų teisių apsaugą, prevencinį darbą su rizikos grupėmis ir jų globą, vaikų ir jaunimo švietimo ir užimtumo politiką ir t. t. Pagrindinis nepilnamečių justicijos sistemos tikslas – išsiaiškinti vaikų delinkventinio elgesio priežastis, suformuoti priemones, kuriomis būtų ugdoma socialinių individų savimonė ir pasiekama, kad pažeidę teisę vaikai, kuriems buvo pritaikyta atitinkama priemonė, nebegrįžtų prie delinkventinio elgesio (Šalaševičiūtė, 2011).

Nepilnamečių justicijos reforma Lietuvoje pradėta 1996 metais. Įgyvendinant nepilnamečių justicijos reformą buvo remtasi Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija ir rekomendacinio pobūdžio dokumentais – Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių justicijos įgyvendinimo taisyklėmis (Pekino taisyklės), Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairėmis (Rijado gairės), Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklėmis (Havanos taisyklės) ir Jungtinių Tautų rezoliucija dėl nepilnamečių justicijos administravimo. Šiuose dokumentuose pateikiamos nepilnamečių justicijos kūrimo ir tobulinimo gairės, skirtos pritaikyti valstybėms (Šalaševičiūtė, 2011).

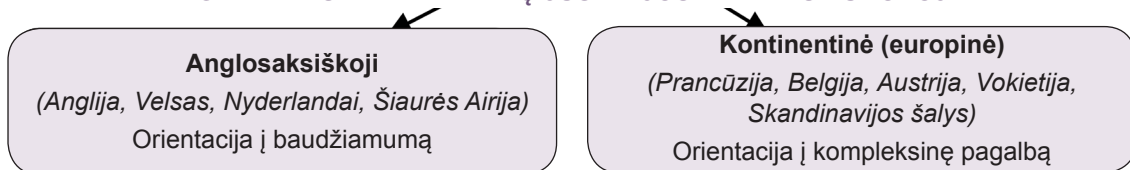
Europoje nepilnamečių justicijos sistemos kūrėsi įvairiomis formomis ir kryptimis. Pagrindinė bausmių ir priemonių taikymo

tendencija – plėtoti atitraukimo priemones, kai kuriose šalyse kartu su švietimo ir kitomis priemonėmis, kuriomis siekiama, kad jauni teisės pažeidėjai labiau laikytųsi visuomenės normų (Dünkel, 2014). Per pastaruosius 20 metų nepilnamečių justicijos sistemoje įvyko nemenkų pokyčių, ypač buvusiose Sovietų bloko valstybėse. Dabartinė Vakarų Europos nepilnamečių justicijos politika yra gana nevienoda.

Kai kuriose šalyse (Austrijoje, Belgijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Nyderlanduose ir Šiaurės Airijoje) buvo priimtos nacionalinės atkuriamosios justicijos strategijos, ir jos vaidina svarbų vaidmenį nepilnamečių justicijos praktikoje. Tačiau daugelyje Europos šalių atkuriamoji justicija vaidina dar nežymų vaidmenį (Dünkel, Grzywa-Holten, Horsfield, 2015).

Analizuojant Europos šalių patirtį nepilnamečių justicijos srityje skiriamos dvi kryptys: anglosaksiškoji ir kontinentinė (europinė). Anglosaksiškajai kryptiai priskiriama Anglijos ir Velso, Nyderlandų ir Šiaurės Airijos justicija. Ji iš esmės yra baudžiamoji, kartais represinio pobūdžio. Kontinentinei tradicijai priskiriama Prancūzijos, Belgijos, Austrijos, Vokietijos ir Skandinavijos šalių justicija. Šiose šalyse investuojama į kompleksinę pagalbą, daug dėmesio skiriama socialinių įgūdžių lavinimui, bendradarbiavimui su tėvais, ugdymosi metodų taikymui, mediacijos procesui (Indrašienė ir kt., 2011).

PAGRINDINĖS NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJOS KRYPTYS EUROPOJE

Nors nepilnamečių laisvės apribojimas kaip tik *kraštutinė priemonė* pripažįstama kaip siekiamybė Europos šalyse, kai kuriose šalyse nepilnamečių justiciją veikia neoliberalusis požiūris, o kai kuriose šalyse – ir praktika. Anglijoje ir Velse, Prancūzijoje ir Nyderlanduose jaunuolių sulaikymo praktikos taikymas laikomas posūkiu baudimo politikos link (Dünkel, 2014). Kraštutinės priemonės (*ultima ratio*) principas yra įtvirtintas ir plačiai taikomas Estijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Šveicarijoje, Airijoje ir Danijoje.

Santykinių nepilnamečių justicijos atsparumą baudžiamosioms tendencijoms palaiko griežti tarptautiniai ir Europos žmogaus teisių standartai (įtvirtinti Jungtinių Tautų 1989 metų Vaiko teisių konvencijos ir kitų dokumentų). Europos Taryba yra priėmusi įvairių dokumentų (rekomendacijų ir gairių) dėl nepilnamečių justicijos, kuriuose galima išskirti tris pagrindinius aspektus, svarbius nepilnamečių delinkventinio elgesio korekcijai – tai

švietimas, socialinė integracija ir socialiai nepriimtino elgesio prevencija. Tikimasi, kad naujų nepilnamečių justicijos reformų leitmotyvas 21 amžiuje bus socialinės įtraukos ir reintegracijos idealas.

Pastaruoju metu yra išleista užsienio mokslininkų studijų apie nepilnamečių justiciją, jos ypatumus Europos valstybėse (Dünkel, 2014), taip pat ir Lietuvoje atlikta nemaža tyrimų ir lyginamųjų analizių, kuriose nagrinėjami ir tyrinėjami vaiko vidutinės priežiūros taikymo bruožai, nepilnamečių socializacijos įstaigų veiklos ypatumai, lyginant su užsienio šalių panašių institucijų veikla (Merfeldaitė ir kt., 2011; Bieliūnė ir kt., 2015; „Žiburio“ fondo tyrimas, 2015, ir kt.). Remiantis šių ir kitų tyrimų rezultatais ir analizėmis galima susidaryti tam tikrą vaizdą apie pagrindinius nepilnamečių priežiūros institucijų veiklos ypatumus užsienio šalyse ir Lietuvoje.

NUO KURIO AMŽIAUS GALI BŪTI SKIRIAMA VAIKO VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS PRIEMONĖ IR KOKIA JOS TRUKMĖ?

Vaikų baudžiamosios atsakomybės amžiaus ribos yra pats svarbiausias aspektas nepilnamečių justicijoje. Europos taisyklėse taikant bausmes ir priemones nepilnamečiams teisės pažeidėjams (Europos Taryba, 2008) nėra rekomendacijų dėl amžiaus, nuo kurio nepilnamečiams pažeidėjams taikomos sankcijos arba priemonės, nurodoma tik kad amžius turėtų būti nustatytas įstatymu ir kad jis turi būti ne per mažas (Dünkel, 2014). Šiuo metu Europos šalių minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus vidurkis yra 14 metų. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas šalims rekomenduoja verčiau nustatyti tam tikrą amžiaus ribą, nei palikti neapibrėžtą. F. Dünkel studijoje pabrėžiama, kad reiktų tik vieno politinio žingsnio, kuris kilste-

lėtų vidutinį baudžiamosios atsakomybės amžių Europoje iki 15 metų. Šalys teigia, kad tai padaryti yra labai sudėtinga.

Amžius, nuo kurio gali būti skiriama vidutinės priežiūros priemonė ir iki kada ji gali būti tęsiama, Europos šalyse nėra vienodas – jo ribos yra 6–21 metai (žr. 1 lentelę). Išsiskiria anglosaksiškosios šalys, kuriose ši amžiaus riba yra labai žema (Anglijoje – 10 metų, Airijoje – 10, Šiaurės Airijoje – 10, Škotijoje – 8, Velse – 10). Šioms šalims Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas rekomenduoja šią ribą pakelti. Amžius, iki kurio gali būti skiriama vidutinės priežiūros priemonė, daugumoje šalių yra gana panašus – apie 18 metų.

1 lentelė. Amžius, nuo kurio iki kurio gali būti skiriama vaiko vidutinės priežiūros priemonė

Lietuvoje nustatytos tokio amžiaus ribos – nuo 14 (išskyrus tam tikras išimtis) iki 18 metų – atitinka užsienio valstybių teisinį reglamentavimą, jo taikymo praktika ir Europos šalių vidurkį.
Šveicarijoje įstaigose, priklausomai nuo jų tipo, gali būti apgyvendinami vaikai nuo 6 iki 18 metų. Jaunimo teismo teisėjas gali skirti tik švietimo priemones 10–14 metų vaikams, o nepilnamečių laisvės atėmimo bausmės yra skiriamos tik turintiems ne mažiau kaip 15 metų.
Rusijoje atviro tipo įstaigos priima nepilnamečius nuo 8 iki 18 metų, o uždaro tipo – nepilnamečius nuo 11 iki 18 metų.
Estijoje paprastai tokia priežiūros priemonė skiriama vaikams nuo 12 metų, išimtiniais atvejais galima skirti ir vaikams nuo 10 metų, tačiau Estijos įstatymuose tokie išimtiniai atvejai nėra apibrėžiami.
Lenkijoje šios priemonės atitikmuo (pataisos priemonės) skiriamas nepilnamečiams nuo 13 iki 17 metų, gali būti skiriamas ir neapibrėžtam laikotarpiui, – paprastai nepilnamečiams nuo 13 iki 16 metų, padariusiems tyčinių teisės pažeidimų. Edukacinių ir gydomųjų priemonių taikymo laikotarpis irgi nenustatomas, paprastai jos taikomos iki nepilnamečiui sueis 18 metų. Asmuo pataisos institucijoje gali pasilikti iki 21 metų.
Nyderlanduose jaunimo globos institucijose gyvena ne tik 12–18 metų vaikai, bet ir vaikai, kuriems dar nėra suėję 12 metų. Tiek vaikai, nesulaukę baudžiamosios atsakomybės amžiaus, tiek vaikai, tokios amžiaus ribos sulaukę, laikomi tose pačiose institucijose.
Airijoje vaikas iki 16 metų laikomas vaikų sulaikymo mokykloje, nuo 16 iki 18 metų – vaikų sulaikymo centre. Airijos pataisos namuose gali būti 12–17 metų vaikai, profesinėse mokyklose – vaikai iki 12 metų (kai kuriais atvejais 12–16 metų vaikai). Teisingumo, lygybės ir teisinių reformų ministras vaikų sulaikymo centru gali paskirti bet kurią instituciją, kuri, jo nuomone, yra tinkama 16–18 metų sulaukusiems vaikams sulaikyti.
Danijoje į priežiūros centrus gali patekti vaikai, sulaukę 12 metų.
Belgijoje į atviro tipo priežiūros centrus gali patekti vaikai, sulaukę 12 metų, o į uždaro tipo priežiūros centrus – vaikai, sulaukę 14 metų.

Šaltiniai: Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai, 2015, ir kt.

Skirtingai negu amžiaus ribos, vidutinės priežiūros trukmė įvairių šalių teisės aktuose įtvirtinta gana panaši – nuo 1 iki 3 metų. **Lietuvoje** vidutinės priežiūros priemonės trukmė (t. y. vaikų buvimas socializacijos centre) – ne ilgesnė kaip 1 metai, arba jei pratęsiama – iki 3 metų, tačiau ne ilgiau iki vaikai sueis 18 metų. **Latvijoje** taikoma vidutinės priežiūros priemonė – vaiko apgyvendinimas švietimo įstaigoje (pataisomojo pobūdžio) nuo 1 iki 3 metų, taip pat ne ilgiau, kol jis sulauks 18 metų. **Estijoje** ši priemonė skiriama iki 2 metų, bet ją būtina derinti su mokslo metų laiku. **Rusijoje** uždaro tipo įstaigoje nepilnamečiai gali būti laikomi iki 18 metų, tačiau ne ilgiau nei 3 metus. **Danijoje** teismo sprendimu atsiųstiems nepilnamečiams maksimalus buvimas laikas institucijoje – 1 metai. Teismas gali nuspręsti pratęsti laiką dar 6

mėn. Nepilnamečiams, kuriems reikalinga socialinė pedagoginė pagalba, Danijoje skiriamas ne ilgesnis kaip 2 mėn. buvimas institucijoje laikas, kuris, esant reikalui, gali būti pratęstas savivaldos administracijos: vaikams iki 15 metų – ne daugiau kaip 4 mėn., vyresniems nei 15 metų – ne daugiau kaip 12 mėn. **Prancūzijoje** priėmimo centruose nepilnamečiai paprastai prižiūrimi trumpai, auklėjimo centruose – iki 2–3 metų.

Lietuvos teisinis reglamentavimas iš esmės labai panašus į užsienio šalių. Tarptautiniai dokumentai rekomenduoja trukmę mažinti, tačiau kai kurios šalys priešinosi, nes pastebėjo, kad sumažinus priežiūros priemonės trukmę daugiau nepilnamečių sugrįžta į socializacijos institucijas.

KOKIU PAGRINDU SKIRIAMA VAIKO VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS PRIEMONĖ?

Kaip rodo teisėtvara ir praktika, jaunimo justicija daugumoje Europos šalių sėkmingai atsisako baudžiamosios stiliaus. Laisvės apribojimas tikrai reiškia tik kraštutinę priemonę Skandinavijoje ir daugumoje kitų šalių ir regionų. Belgų kriminologė S. Snaken bandė paaiškinti, kodėl nemaža Europos šalių priešinosi baudžiamajam populizmui ir bausmėms (Snacken, 2012). Ji pabrėžė, kad Europos šalyse įtvirtinta konstitucinė demokratija, griežtai orientuota į gerovės valstybę, demokratiją ir žmogaus teises. Šios esminės vertybės, būdingos daugumai kontinentinės Europos šalių ir Skandinavijai, yra tarsi „apsauginiai veiksniai“ nuo baudžiamosios populizmo. Nepilnamečių justicijos srityje daugelis Europos valstybių baudžiamumo praktikai priešinosi dar labiau.

Lietuvoje į socializacijos centrus patenka nemaža vaikų iš globos įstaigų (tai rodo, kad tose įstaigose esama neišspręstų pro-

blemų), taip pat vaikų, kuriems paskirta minimalios priežiūros priemonė buvo neveiksminga (2014 m. – 141 atvejis iš 161) – nesimokančių ar nelankančių mokyklos, kurių elgesys daro žalą ar kelia pavojų jiems patiems ar aplinkiniams, tačiau nepadariusių administracinio ar baudžiamosios nusižengimo ar nusikaltimo.

Daugelyje šalių visas minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės vaikams skiria tik teismas (pavyzdžiui, Šveicarijoje, Lenkijoje (Šeimos teismas), Prancūzijoje, Airijoje (Vaiko teismas), Olandijoje, Belgijoje). Kai kuriose valstybėse veikia dar ir kitos institucijos, kurių paskirtis labiau susijusi su *prevencija ir pagalba* teikimu. Priemonės skyrimo pagrindas ir institucija, į kurią skiriamas nepilnamečiai, priklauso nuo to, į ką šalies nepilnamečių justicijoje orientuojamasi – bausti nepilnamečių teisės pažeidėją ar ugdyti, o galbūt gydyti.

Anglosaksiškoji kryptis

Anglijoje, taip pat ir **Velse** paskyrus institucinę priežiūrą 12–17 metų vaikams, jie gali atsidurti saugiuose vaikų namuose, saugaus ugdymo centre ar jaunųjų teisės pažeidėjų institucijoje. Saugūs ugdymo centrai skirti vaikams iki 17 metų. Šie centrai yra pavaldūs Socialinei rūpybos inspekcijos komisijai ir švietimo standartų, vaikų paslaugų ir įgūdžių biurui. Vietos valdžios saugiu vaikų namų tikslas – teikti vaikams paramą, pritaikytą prie individualių poreikių. Namuose dirba daug darbuotojų ir ugdoma 6–40 vaikų. Šiuose namuose paprastai apgyvendinami 12–14 metų berniukai. Jaunųjų teisės pažeidėjų institucijose dėl mažo darbuotojų skaičiaus sunku užtikrinti, kad būtų patenkinti visų vaikų poreikiai.

Nyderlanduose daugiau jaunų žmonių yra siunčiama į uždaro tipo pataisos įstaigas. Šalyje veikia jaunimo globos institucijos, jų yra keturiolika.

1) Į *priėmimo centrus* patenka iki teismo sulaikyti ir įkalinimo bausme nuteisti nepilnamečiai. Šiuose centruose laikinai gali būti laikomi ir nepilnamečiai, paskirti į specialią pataisos instituciją (*PIJ-maatregel*), jauni užsieniečiai, iki bus perduoti kilmės valstybei, ir išimtiniais atvejais – pagal civilinius įstatymus globai perduoti vaikai. Priėmimo centrų tikslas – perauklėti vaiką.

2) Į *pataisos centrus* gali patekti ne tik į *PIJ-maatregel* instituciją paskirti nepilnamečiai, bet ir tie vaikai, kuriems pagal civilinius įstatymus paskirta globa ar priežiūra. Yra atskiros grupės berniukams ir mergaitėms, taip pat sutrikusio intelekto asmenims. Pataisos centrai skirti vaikams, kurių nusikalstami veiksmai nulėmė psichikos ir elgesio sutrikimo, šiuose centruose siūlomos tam tikros elgesio korekcijos programos. Centrai turi ugdymo padalinius ir vykdo kitas ugdymo programas.

Pavyzdžiui, *Hoenderloo Groep Glen Mills* mokykloje yra 100 vietų berniukams, priklausantiems kriminalinėms grupėms. Ši mokykla nėra laisvės atėmimo institucija, bet teisėjai gali skirti mokytis šioje ugdymo įstaigoje. Nuteistiems vaikams taip pat kuriami centrai – uždaro tipo institucijos, kuriose jiems teikiama reikiama pagalba. Daug dėmesio yra skiriama dvylikamečiams nusikaltėliams. Kadangi jie negali būti traukiami baudžiamajon atsakomybėn, siūloma taikyti intervencines mokymo pobūdžio priemones tėvams.

Airijoje vidutinė priežiūra įgyvendinama per teismo skiriamus konkrečius sulaikymo laikotarpius *vaikų sulaikymo mokykloje* arba *vaikų sulaikymo centre* (16–18 metų vaikams). Vaikų sulaikymo mokyklos (vaikams iki 16 metų) skirstomos į profesines mokyklas ir pataisos namus. Jos orientuotos į vaikų švietimą ir reabilitaciją. Šią priemonę teismas gali paskirti tik tada, kai aišku, jog tai yra vienintelė galima (krašutinė) priemonė padėti vaikui. Pataisos namuose paprastai apgyvendinami vaikai, kurie jau yra padarę tam tikrų teisės pažeidimų, o į profesines mokyklas gali būti siunčiami ne tik teisės pažeidėjai, bet ir tie vaikai, kuriems reikalinga priežiūra ar apsauga, socialinės rizikos šeimų vaikai.

Šiuo metu Airijoje yra 4 vaikų sulaikymo mokyklos: *Finglas vaikų ir paauglių centras*, *Oberstown namai* (berniukų), *Oberstown namai* (mergaičių) ir *Trinity namai*. Specialų statusą turi Šv. Patriko institucija, kuri iš esmės laikoma nepilnamečių nusikaltėlių kolonija. Šioje institucijoje įkalinimo įstaigos tipo disciplina derinama su švietimo ir reabilitacijos programomis, kurios paprastai taikomos pataisos namuose. Šv. Patriko institucija skirta nepilnamečiams 17–21 metų vaikinams. Išimtiniais atvejais teismas į šią įstaigą gali siųsti ir 15–16 metų vaikus. Nepilnamečiams merginoms panašios institucijos Airijoje nėra.

Kontinentinės Europos šalyse jaunimo apsaugos tradicijos yra daug stipresnės. Nepilnamečio atskyrimas nuo šeimos ir perkėlimas į uždarą instituciją dažniausiai taikomi tik kaip krašutinė priemonė, jei nepasiteisina kiti pagalbos būdai. Daugelyje Europos šalių investuojama į kompleksinės pagalbos teikimą, daug dėmesio skiriama socialinių įgūdžių lavinimui, bendradarbiavimui su tėvais, paskirtų ugdymosi metodų taikymui, mediacijos procesui, kuris Lietuvoje dar tik pradedamas taikyti.

Vokietijos ir Austrijos įstatymai laikomi akivaizdžiu gerovės tradicijų pavyzdžiu. Nuo 1953 m. net jauni suaugę žmonės (18–21 metų) yra priskiriami nepilnamečių teismų kompetencijai. Šitai tapo pavyzdžiu Ispanijai, Austrijai, Lietuvai: čia kryptama prie-

šinga kryptimi negu kai kuriose kitose valstybėse, kurios stengiasi paspartinti jaunų žmonių (16–18 metų) perdavimą suaugusiųjų baudžiamiesiems teismams.

Prancūzija aiškiai pasukusi baudžiamųjų sankcijų netaikymo link. Danija, Švedija, Norvegija intensyviai bendradarbiauja tarpusavyje, todėl jų teisinės sistemos yra gana panašios: nėra atskiros paauglių justicijos sistemos, baudžiamosios atsakomybės amžius yra nuo 15 metų. Jaunesni nei 15 metų vaikų nusi-kalstamas elgesys yra svarstomas gerovės tarnybų (socialinių institucijų). Tarnybos, įvertinusios aplinkybes, gali nuspręsti, kokia parama reikalinga, sprendimas priklauso nuo vaiko poreikių, bet ne nuo nusikaltimo sunkumo. Tai gerovės principas.

Kontinentinės Europos kryptis
Prancūzijoje jaunesniems nei 13 metų vaikams taikomas baudžiamosios atsakomybės negalimumo principas. Baustiniams vaikams dažniausiai skiriamos ne baudžiamosios sankcijos, o prevencijos priemonės. Jaunuoliams nuo 13 iki 16 metų sumažintos bausmės ribos, kai kurios sankcijos yra visai negalimos, taip pat negalimos bausmės, ribojančios asmens teises. Per pastaruosius metus Prancūzijos nepilnamečių justicijos sistemoje įvyko keletas pokyčių. Jie pirmiausia susiję su edukacinėmis sankcijomis nepilnamečiams, sulaukusiems 10 metų, šios sankcijos susijusios su reikalavimu lankyti viešą ar privačią ugdymo instituciją, internatinę mokyklą. Taikant švietimo ir ugdymo priemones, siekiama apsaugoti rizikos grupės vaikus, jei jų sveikatai, saugumui ir moralei kyla pavojus ir (arba) jei jų ugdymo sąlygos yra sudėtingos. Baudžiamoji atsakomybė yra suprantama kaip vaiko apsauga, pagalba, priežiūra ir edukacinė sankcija. Priežiūros skyrimas, nepilnamečio apgyvendinimas auklėjimo įstaigoje nelaikomas bausme. Kita naujovė – uždarų ugdymo centrų 13–17 metų nepilnamečiams kūrimas. Į saugius ir uždarus ugdymo centrus vaikai siunčiami, remiantis civiline teismo nutartimi arba baudžiamąja tvarka.
Danijoje 2001 m. įdiegta nauja priemonė paaugliams. Trys jos etapai trunka dvejus metus. Pirmiausia jaunuoliai apgyvendinami saugioje aplinkoje, paskui perkeliama į atvirą instituciją. Tai gali trukti pusantros metų. Paskutinis etapas praleidžiamas laisvėje, tačiau nusikaltimą padarę jaunuoliai yra stebimi, jiems taikoma tolesnė globa. Per tuos dvejus metus pažeidėjai turi dalyvauti intensyviose socialinėse, edukacinėse ir darbo mokymo programose.
Belgijoje pagrindinė nepilnamečių justicijos reforma, kurios siekinys – ugdyti ir globoti jaunuosius teisės pažeidėjus, remiantis pedagogine paradigma, prasidėjo 2006 m. Jaunimo teismai privalo kiekvienai numatytai priemonei nustatyti maksimalią trukmę. Vaikams iki 18 metų baudžiamoji atsakomybė negresia, jaunimo apsaugos akte numatytos tik edukacinės priemonės. Jaunimo teisėjas, atsižvelgdamas į vaiko asmenybę, nusikaltimo sunkumą ir kitas aplinkybes, gali taikyti vieną iš edukacinių priemonių, išdėstytų akte. Pirmenybė teikiama priemonėms, kurias taikant vaikas lieka šeimos aplinkoje. Atsakomybė už edukacinių priemonių įgyvendinimą šiuo atveju tenka bendruomenėms.
Norvegijoje teikiant kompleksinę pagalbą ir paslaugas vaikams vadovaujamosi pagrindiniu vaiko gerovės, bendradarbiavimo ir pagalbos šeimai principu. Pagrindinis vaiko gerovės paslaugų tikslas – laiku suteikti paramą ir pagalbą vaikams ir jaunuoliams, gyvenantiems tokiomis sąlygomis, kurios gali būti žalingos jų sveikatai ir raidai, todėl labai retai priimami sprendimai taikyti vaikams griežtesnes priemones.
Iš visuomeninių sankcijų Vokietija taiko bendruomeninį darbą, socialinio mokymo kursus, tarpininkavimą, įvairias žalos atlyginimo formas ir kt. Vokietijos įstatymai atspindi visai kitokį požiūrį į jaunus žmones ir vaikystę, palyginti su anglosaksų valstybėmis.
Austrija taip pat taiko kai kuriuos gerovės principus. Vaikai iki 16 metų negali būti baudžiami laisvės atėmimo bausme. Jaunuoliai, kuriems yra 16 ir daugiau metų, gali būti įkalinami ne ilgiau kaip 2 savaitėms. Austrija yra sukūrusi kasdienę baudų sistemą, ja remiantis baudos dydis yra nustatomas pagal kasdienes paauglio pajamas, jei jis dirba, taip pat atsižvelgiant į jo kišen pinigų dydį ar trumpas darbo valandas po pamokų.
Lenkijoje veikia šeimų teismai, kuriuose dirba nepilnamečių teisėjai. Nepilnamečiai nusikaltėliai ir vaikai, kuriems reikalinga pagalba, jokių būdų negali būti apgyvendinami toje pačioje įstaigoje. Lenkijoje taikoma įvairių tipų intervencija, apimanti papeikimus, priežiūrą, apgyvendinimą globojančiose šeimose, jaunimo edukaciniame centre, numatomos atkuriamosios priemonės. Auklėjamojo poveikio priemonės įgyvendina auklėjimo centrai. Pagrindinis tokio pobūdžio auklėjimo įstaigos uždavinys – įvairi auklėjimo, edukacinė, psichoterapinė, darbo su šeima veikla, siekiant teigiamos auklėtinų adaptacijos ir savarankiškumo, išėjus iš auklėjimo įstaigos.
Estijoje priežiūros priemonė skiriama tik už nusikaltimo ar baudžiamąjį nusižengimą padarymą ir tik jeigu kitos poveikio priemonės nebuvo veiksmingos. Todėl tik 1–2 proc. vaikų, kurių bylos nagrinėjamos komisijose, siunčiama į internatą. Apytiksliai tai yra 40–80 vaikų kasmet.
Šveicarijoje priežiūros sistema kuriama pagal vaikų poreikius, sudarant sąlygas jiems teikti įvairių sričių specialistų paslaugas. Šveicarijoje vaiko vidutinės priežiūros priemonės galima skirti preliminarai, t. y. iš anksto. Tai ypač aktualu, kai skiriamas apgyvendinimas uždaro tipo įstaigoje ir reikia nedelsiant nepilnamečį atskirti nuo visuomenės siekiant jo ir kitų asmenų saugumo. Pranašumas tas, kad ši priemonė gali būti skiriama greičiau ir paprasčiau nei įprastai. Toks priemonės skyrimas suprantamas kaip pirminė prevencija. Vėliau ji gali būti palikta arba pakeista kita priemone.
Švedijoje galiojanti sankcija – jaunimo globa 15–17 metų nusikaltusiems jaunuoliams. Ši sankcija numato jaunuolių apgyvendinimą saugioje įstaigoje nuo 2 mėnesių iki 4 metų, kad būtų išvengta sunkių nusikaltimų. Nusikaltę jaunuoliai kuo greičiau perkeliama į atvirą instituciją. Jaunesni nei 15 metų vaikai (kuriais rūpinasi socialinės agentūros) atskiriami nuo 15–18 metų sulaukusių jaunuolių.

Šaltiniai: Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai, 2015; Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų socializacijos centruose. Norvegijos patirties pritaikymas Lietuvai, 2010, ir kt.

Daugumoje šalių, panašiai kaip ir Lietuvoje, nepilnamečių vidutinės priežiūros priemonę vykdančios įstaigos priklauso švietimo sistemai: Prancūzijoje, Airijoje, Rusijoje, Lenkijoje edukaciniai centrai priklauso švietimo sistemai, pataisos įstaigos – Teisingumo ministerijai; Anglijoje ir Velse ugdymo centrai priklauso švietimo sistemai, o jaunųjų teisės pažeidėjų institucijos pavaldžios Kalėjimų tarnybai. Vengrijoje kardomieji centrai priklauso Jaunimo, šeimos, socialinių reikalų ir lygių galimybių ministerijai – ji rūpinasi jaunųjų teisės pažeidėjų ugdymo sąlygomis, išlaiko institucijas; Bulgarijoje – Vaikų pedagogikos tarnybai. Tarnyba yra Vidaus reikalų ministerijos Policijos direktorato dalis. Vaikais laikino apgyvendinimo namuose rūpinasi Darbo ir socialinės politikos ministerija. Šveicarijoje atviro tipo įstaigos priklauso švietimo arba sveikatos apsaugos sistemai (priklausomai nuo specializacijos). Nyderlanduose tiek privačios, tiek valstybinės įstaigos priklauso ne švietimo sistemai, o Teisingumo ministerijai.

– ji rūpinasi jaunųjų teisės pažeidėjų ugdymo sąlygomis, išlaiko institucijas; Bulgarijoje – Vaikų pedagogikos tarnybai. Tarnyba yra Vidaus reikalų ministerijos Policijos direktorato dalis. Vaikais laikino apgyvendinimo namuose rūpinasi Darbo ir socialinės politikos ministerija. Šveicarijoje atviro tipo įstaigos priklauso švietimo arba sveikatos apsaugos sistemai (priklausomai nuo specializacijos). Nyderlanduose tiek privačios, tiek valstybinės įstaigos priklauso ne švietimo sistemai, o Teisingumo ministerijai.

KAIP SPECIALIZUOJAMOS PRIEŽIŪROS PRIEMONĘ VYKLANČIOS ĮSTAIGOS?

Šiuo metu Lietuvai labai aktualios vidutinę priežiūrą vykdančių institucijų specializavimo, įgyvendinamo įvairiais aspektais ir lygmenimis, galimybės. Nors Lietuvos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas numato, kad vaikų socializacijos centro veikla gali būti specializuota arba gali būti steigiami specializuoti vaikų socializacijos centrai vaikams, turintiems psichikos ir elgesio sutrikimų, tačiau faktiškai ši įstatymo nuostata nėra įgyvendinta. Lietuvoje vaikų socializacijos centrai specializuojami tik pagal lytį. Todėl Lietuvoje pertvarkant socializacijos centrus naujų vaiko vidutinės priežiūros priemonės skyrimo ir vykdymo spe-

cializavimo idėjų būtų galima semtis iš užsienio šalių patirties.

Europoje prasižengusio nepilnamečio socializacijos ir integracijos klausimai sėkmingai sprendžiami specializuojant vaiko vidutinę priežiūros priemonę vykdančias institucijas ir paslaugas (žr. 2 lentelę). Paprastai atsižvelgiama į vaiko elgesį, elgesio pasekmes, vaiko psichikos ar fizinę sveikatą ir pagalbos poreikius. Daugiau ar mažiau specializuotos įstaigos veikia Lenkijoje, Šveicarijoje, Airijoje, Bulgarijoje, Rusijoje, Nyderlanduose, Prancūzijoje ir Danijoje.

2 lentelė. Įstaigų, vykdančių vaiko vidutinės priežiūros priemonę, specializavimas

<p>Šveicarija: atviro ir uždaro tipo įstaigos</p> <p>1) Vaiko apgyvendinimas <i>atviro tipo</i> įstaigoje skiriamas tada, kai būtina švietimo ar kitokia pagalba negali būti suteikta kitomis priemonėmis. Teismas vaiką ar jaunuolį apgyvendina pas konkrečius žmones, švietimo ar gydymo įstaigoje. Šio lygio priemonės nepakakus, vaikui skiriama griežtesnė vidutinės priežiūros priemonė.</p> <p>2) Apgyvendinimas <i>uždaro tipo</i> įstaigoje skiriamas tik išimtiniais atvejais, kai nepilnamečiui negalima pagelbėti kitomis priemonėmis. Priemonė skiriama kaip pagalba nepilnamečiui po tinkamo specialistų įvertinimo, kai nepilnamečiui būtina apsaugoti, suteikti jam gydymą dėl psichikos ir elgesio sutrikimų arba apsaugoti kitus asmenis nuo nepilnamečio daromų teisės pažeidimų.</p>
<p>Lenkija: edukacinės, pataisos ir gydymo institucijos</p> <p>Visos vaikų priežiūros priemonės skirstomos į tris grupes: edukacines, pataisos ir gydomasias.</p> <p>1) Edukacinės priemonės skiriamos dėl įvairių nedidelių vaiko elgesio nukrypimų, kaip Lenkijoje sakoma, dėl demoralizacijos, t. y. esminių socialinių normų ir visuomenės taisyklių nesilaikymo, kuris gali pasireikšti kaip: pamokų praleidinėjimas, mokymosi aplaidumas, bėgimas iš namų, alkoholio ar kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas, valkatavimas, visuomenės normų laužymas ir teisės pažeidimų darymas. Vaikas apgyvendinamas <i>edukaciniame jaunimo centre</i>, kur jam teikiama švietimo, terapinė pagalba ir profesinis mokymas.</p> <p>2) Dėl didesnių (nei demoralizacija) elgesio problemų teismas nepilnamečiui gali skirti apgyvendinimą <i>pataisos institucijoje</i> (tai jau ne edukacinė, bet pataisos priemonė). Į tokią instituciją galima siųsti tik nusikalstamą vaiką padariusį asmenį arba dėl labai pavojingos demoralizacijos, kai padaryti teisės pažeidimai yra sunkūs, ir tik jeigu kitos poveikio priemonės buvo neveiksmingos.</p> <p>3) Gydomosios priemonės apima apgyvendinimą psichiatrijos ligoninėje ar kitoje <i>sveikatos priežiūros įstaigoje ar socialinės gerovės institucijoje</i>. Šeimos teismas gali skirti gydomasias priemones, jeigu baudžiamąjį vaiką padarė nepilnametis, sergantis psichikos liga, protiškai atsilikęs, turintis kitų psichikos sutrikimų, priklausomas nuo alkoholio ar kitų psichoaktyviųjų medžiagų.</p>
<p>Prancūzija: edukaciniai centrai</p> <p>Prancūzijoje įsteigta įvairių tipų švietimo pagalbos institucijų. Vaiko vidutinės priežiūros priemonę vykdo įvairūs <i>edukaciniai centrai</i>. Esminis šių centrų tarpusavio skirtumas – jų griežtumo lygis.</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Centruose, skirtuose tik edukacijai (CER)</i>, nepilnamečio priežiūra vyksta pagal individualų edukacinį planą, parengtą įvertinus vaiko poreikius ir galimybes. Plano turinys paprastai būna susijęs su formalioju ugdymu, profesiniu rengimu, sportu, kultūra ir sveikatos apsaugos mokymusi. • <i>Sustiprinto režimo edukaciniuose centruose (CPI)</i> apgyvendinami nepilnamečiai, kurie labiau pažeidinėja teisę, kuriems reikalinga didelė edukacinė pagalba, intensyvi priežiūra ir namų aplinkos pakeitimas. Šiems nepilnamečiams sudaromi pedagoginiai planai, kuriuose numatomos aktyvios veiklos ir programos nepilnamečių gebėjimams ugdyti. Dažnai šie planai orientuojami į sportinę, humanitarinę, visuomeninę veiklą. • <i>Uždarų edukacinių centrų (CEF)</i> taisyklės dar griežtesnės: jų sulaužymas gali lemti asmens įkalinimą, ribojamas nepilnamečio išėjimas iš centro. Nepilnamečiai šiuose centruose nuodugniai ištiriami: tikrinama sveikata, vertinamas pažangumas ir mokymosi gebėjimai, vykdomas profesinis orientavimas, vertinama vaiko psichologinė būseną ir remiantis visa informacija sudaromas individualus edukacinis planas. <p>Įdomu tai, kad Jaunimo teismo teisėjas gali ir atleisti vaiką nuo edukacinių priemonių vykdymo, jeigu „atrodo, kad vaiko reabilitacija jau pasiekta, žala atlyginta ir rūpesčiai dėl teisės pažeidimo išnyko“. Tai atitinka atkuriamojo teisingumo modelį ir vertintina teigiamai.</p>
<p>Danija: socializacijos centrai</p> <p>Vaikas gali būti apgyvendinamas kitur, t. y. ne namuose, tik <i>išimtiniais atvejais</i>, kai dėl jo elgesio ar padėties šeimoje jam gyventi namuose yra neįmanoma. Paprastai tai būna kita šeima, internatas, socialiniai šviečiamieji namai, socialinės gerovės institucijos arba priežiūros (socializacijos) centrai. Tai uždaro tipo institucijos. Kol vaikas yra tokiaime centre, su jo šeima dirba savivaldybės socialinis darbuotojas. Centrai tėvams (globėjams) daugiausia teikia informaciją apie paskirtos priežiūros priemonės vykdymo eigą, aptaria vaiko ugdymosi, elgesio pokyčių ir kitus su nepilnamečio interesais susijusius klausimus. Danijos vaikų socializacijos centruose berniukai ir mergaitės būna kartu. Veikia atskiros specializuotos grupės.</p>
<p>Bulgarija: internatinės mokyklos</p> <p>Vaikų apgyvendinimas pataisos institucijose yra griežčiausia priemonė, kuri gali būti paskirta remiantis ne baudžiamuoju kodeksu. Yra du tokių institucijų tipai: <i>pataisos internatinė mokykla</i> ir <i>socialinė pedagoginė internatinė mokykla</i>. Abiejų tipų institucijos yra labai panašios. Pagrindinis skirtumas tas, kad pataisos internatinėje mokykloje apgyvendinami tik nepilnamečiai, kurie padarė nusikalstamą veiką, o socialinėje pedagoginėje mokykloje gali būti apgyvendinami tie vaikai, kurie tik įtariami dalyvavus nusikalstamoje veikloje.</p>
<p>Belgija: privačios pagalbos institucijos</p> <p>Šalyje veikia įvairių tipų privačios institucijos. Jos teikia pagalbos ir edukacinės intervencijos paslaugas vaikui ir jo šeimai, specializuotą pagalbą elgesio sunkumų turinčiam vaikui (taip pat ir specialiųjų ugdymosi poreikių vaikui), skubaus vaiko paėmimo iš šeimos pagalbą, sudaro tolesnės pagalbos nepilnamečiui planą. Visos edukacinės priemonės gali būti skiriamos kaip laikinos. 14–17 metų berniukams (išskirtiniais atvejais – ir 12–13 metų berniukams, padariusiems sunkių nusikaltimų uždaroje institucijoje) skirtos <i>Braine-le-Château</i>, <i>Wauthier-Braine</i> institucijos, kuriose teikiamos edukacinės, stebėjimo, įvertinimo paslaugos ir poinsticutinė priežiūra (API) paslaugos).</p>
<p>Norvegija: krizių centrai arba jokių institucijų</p> <p>Norvegijoje teikiant kompleksinę pagalbą ir paslaugas vaikams yra vadovaujama pagrindiniu <i>vaiko gerovės, bendradarbiavimo ir pagalbos šeimai principu</i>. Pagrindinis vaiko gerovės paslaugų tikslas – laiku suteikti pagalbą ir paramą vaikams ir jaunuoliams, gyvenantiems tokiomis sąlygomis, kurios gali būti žalingos jų sveikatai ar raidai, todėl labai retai priimami sprendimai dėl griežtesnių priemonių vaikams taikymo. Norvegijoje galioja nuostatos, jog vaikai iki 18 metų nėra uždaromi į jokiais institucijas (ypač laisvės apribojimo įstaigas). Išimtiniais atvejais vaikas gali būti apgyvendinamas krizių centre nuo 1 paros iki 3 mėnesių. Seniūnija moka už vaiko išlaikymą institucijoje labai brangiai, todėl seniūnijos yra finansiškai suinteresuotos organizuoti ir teikti kokybiškas paslaugas savo teritorijoje ir taip išlaikyti vaiką įprastoje jo aplinkoje.</p>

Šaltiniai: Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai, 2015; Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų socializacijos centruose. Norvegijos patirties pritaikymas Lietuvai, 2010

2015 lapkritis

Svarbi ir įdomi yra Šveicarijos taikoma vidutinės priežiūros priemonę vykdančių įstaigų specializavimo praktika. Ji vertinama teigiamai ir gali būti pavyzdys Lietuvai. Šveicarijos Valė kanto-

ne veikia tokios specialios įstaigos, vykdančios vaiko vidutinę priežiūrą:

Cité Printemps yra specializuotas edukacinis, globos funkcijų turintis centras mergaitėms ir berniukams, kurie turi socialinių (šeimos ar asmeninių) sunkumų ir kuriems būtina pakeisti aplinką. Tai vieša privati pusiau internatinė pagalbos institucija, kurioje gali gyventi 36 6–15 metų vaikai ir 18 15–18 metų vaikų. Visi jaunesni vaikai gyvena viename pastate grupėmis po 9, vyresni – atskiruose nameliuose. Vaikai mokosi mieste esančiose bendrojo ugdymo ar profesinio mokymo mokyklose, savaitgaliais ir atostogų metu visi vyksta į namus. Centre sudaroma panaši aplinka ir dienotvarkė kaip šeimoje. Palaikomi ryšiai su vaikų tėvais ar globėjais ir mokytojais, jie nuolat informuojami apie pažangą.

Rives-du-Rhône namai skirti įvairioms vaikų priklausomybių ar kitoms sveikatos problemoms spręsti. Čia priimami vaikai, kuriuos reikia gydyti nuo psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo, dėl psichikos ir elgesio, kitų sutrikimų, hepatito, ŽIV ir t. t. Abstinencijos, naujų vertybių pripažinimo, priklausomybės atsisakymo siekiama socialinės-profesinės reintegracijos, profesinio mokymo reabilitacijos metu.

Šv. Rafaelio institutas – pusiau privati, pusiau valstybinė įstaiga, finansuojama valstybės ir kantonu. Instituto veiklos sritis – socialinė pedagogika. Čia teikiama pagalba vaikams, turintiems socialinių, akademinų, ikiprofesinio ir profesinio mokymosi sunkumų. Iš viso institute gali būti apgyvendinti 77 asmenys. Šv. Rafaelio institute veikia Champlan pedagogikos ir švietimo centras, galintis priimti iki 27 berniukų ir mergaičių nuo 15 metų, kuriems privalomas mokslas ir reikalinga individualizuota ugdymo programa. Taip pat institute veikia ikiprofesinio rengimo centras. Jame ugdomi vaikai, kurie nebaigė privalomos mokymo programos, turintys elgesio sunkumų. Centre teikiama akademinė priežiūra ir siūloma praktinė veikla, siekiant tinkamai padėti vaikams pasiręsti darbo rinkai. Sione yra įsikūręs Pameistrystės centras, kuriame mokosi 18 berniukų ir mergaičių iš Šv. Rafaelio instituto ir 3–6 vaikai iš kitų įstaigų. Tai vaikai, turintys elgesio sunkumų, nutraukę ryšius su savo šeimomis, mokykla, linkę nusikalsti. Sione yra įsikūrę Jaunųjų darbininkų namai, kuriuose gyvena 12 berniukų ir mergaičių butuose (iki 5 asmenų viename bute) su tos pačios lyties bendraamžiais. Šiuose namuose apgyvendinami vaikai siekiant suteikti jiems daugiau autonomijos, padėti integruotis į darbo rinką

La Fontanelle asociacija priima berniukus ir mergaites nuo 14 iki 18 m., padariusius nusikaltimų, neretai sunkių, iš visų Vakarų Šveicarijos prancūziškai kalbančių kantonų. Yra dveji jaunimo namai, specializuoti pagal lytį, kuriuose gyvena po 9 vaikus. Čia jiems teikiama visapusiška socialinė, švietimo, sveikatos, integracijos ir auklėjimo pagalba, taip pat sukuriama aplinka, padedanti koreguoti jų elgesį. Čia vykdomos edukacinės programos gali būti įgyvendinamos visoje Šveicarijoje ir užsienyje.

Šaltinis: Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai, 2015

Šalyse, kuriose yra įgyvendinta gana didelė vaikų socializacijos įstaigų specializacija ir teikiama individualesnė pagalba vaikui, daug dažniau pasiekiami teigiamų vaikų elgesio pokyčių. Galima manyti, kad užsienio valstybėse veikiantis specializacijos modelis yra pasiteisinęs ir vertintinas tik teigiamai.

Atsižvelgiant į kitų šalių patirtį, socializacijos įstaigų specializavimas Lietuvoje galėtų būti keleriopas: pavyzdžiui, vaikų so-

cializacijos centrus būtų galima suskirstyti pagal vaikų elgesio pasekmes ir elgesio pavojingumą; galėtų būti steigiamos atviresnio ir uždaresnio tipo įstaigos; vaikų socializacijos centrai galėtų būti specializuojami pagal vaikų psichinės sveikatos būklę; amžius galėtų būti dar vienas kriterijus labiau individualizuojant pagalbą. Socializacijos įstaigų specializavimas pagal vaikų lytį taip pat galėtų išlikti (Žėkas, Pranka, 2015).

KAI KURIE KITI SVARBŪS VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS PRIEMONĖS VYKDYMO ASPEKTAI

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 3 straipsnyje įtvirtintas vaiko interesų prioriteto principas, t. y. imantis bet kokių veiksmų vaiko atžvilgiu, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės, ar privačios socialinės rūpybos įstaigos, teismai, administracijos ar įstatymų leidybos institucijos, **svarbiausia – vaiko interesai**. Konvencijoje numatyta vaiko, kuris laikinai arba visam laikui netenka savo šeimos aplinkos arba dėl savo interesų negali joje būti, teisė į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą. Havanos taisyklėse numatyta, kad kompetentingos institucijos turi siekti nepilnamečių, kurių laisvė apribota, reintegracijos į visuomenę, stiprinti jų ir vietos bendruomenės ryšius.

Užsienio valstybėse galioja daugiau ar mažiau reglamentuotos atitinkamų įstaigų, vykdančių nepilnamečių priežiūros priemonės, vidaus taisyklės, kurių privalo laikytis jose esantys vaikai ir kurios padeda užtikrinti tarptautiniais teisės aktais įtvirtintas vaiko teises, atsižvelgiant į jam teiktinos pagalbos būtinumą. Lietuvoje iš esmės vaikų socializacijos centrų vidaus tvarka reglamentuota panašiai kaip ir kitose šalyse. Kaip ir kitose šalyse, bendradarbiaujant su socialiniais partneriais, vykdomos tarptautinės programos (pavyzdžiui, Kognityvinė elgesio korekcijos programa EQUIP).

Tobulinant Lietuvos nepilnamečių priežiūros sistemą galima atsižvelgti į įvairių kitų šalių socializacijos įstaigų darbo organizavimo patirtį.

Belgija ir Danija daug dėmesio skiria atvykusio į socializacijos įstaigą vaiko *adaptacijai*:

- **Belgijoje** vaiko adaptacija vaikų socializacijos centre skirstoma į tris etapus: raudonąjį, mėlynąjį ir baltąjį. Raudonajame etape vaikas rašo savo patekimo į instituciją istoriją, gyvena atskirame kambaryje, su juo bendrauja specialistai, vyksta individualus darbas su vaiku. Šiame etape vaikas nedalyvauja grupės veiklose. Mėlynajame etape vaikas palaipsniui įtraukiamas į grupės veiklas, o trečiame – baltajame etape jis dalyvauja grupės veikloje. Už tinkamą elgesį vaikai yra skatinami.
- **Danijoje**, vaikui atvykus į vaikų socializacijos centrą, adaptacijai skiriamas gana trumpas laikas. Grupės sudaromos pagal nusikaltimų pobūdį, jos būna atskiruose skyriuose, kurie vieni nuo kitų yra izoliuoti: 1 grupė – nepilnamečiai, kuriems skirta kardomoji priežiūra; 2 grupė – atsiųsti teismo sprendimu dėl padarytų teisėtvarkos pažeidimų; 3 grupė – kuriems reikalinga socialinė pedagoginė pagalba arba intervencija, kurie kelia pavojų sau ir kitiems; 4 grupė – užsienio šalių nepilnamečiai, padarę teisėtvarkos pažeidimų, nelegaliai esantys Danijoje. Šiose institucijose vaikų laisvė yra ribojama, vaikai išleidžiami iš teritorijos tik lydimi įstaigos darbuotojų arba kai vyksta pas tėvus (globėjus), – tada pagal įstatymą atsakomybę už vaiko priežiūrą ir elgesį prisiima vaiko atstovai.

Lenkijoje nepilnamečiui sudaromas *individualus pagalbos planas*, susidedantis iš gydymų, edukacinių ir profesinių veiklų ir skirtas nepilnamečio resocializacijai. Apgyvendinimas institucijoje gali būti laikinai sustabdytas nuo 1 m. iki 3 m., jeigu nepilnamečio elgesys, asmeninės savybės ir aplinkos įvertinimas leidžia manyti, kad pataisos tikslai bus pasiekti nebūnant centre. Sustabdymo metu nepilnamečiui paprastai taikomos edukacinės priemonės. Taip pat nepilnamečis gali būti perkeltas į bendrabutį. Tai centro padalinys, kuriame teikiamos priežiūros ir švietimo paslaugos, kuriame gyvenant galima dirbti arba mokytis. Nesilaikantis nustatytų buvimo bendrabutyje sąlygų nepilnamečis gali būti grąžintas į pataisos instituciją. Nepilnamečiai gali būti mokomi kurios nors profesijos. Taip pat nuo 16 metų gali būti įdarbinami už institucijos ribų.

Airijoje rūpinamasi vaiko, išėjusio iš sulaikymo įstaigos, *integracija į aplinką*. Teisingumo, lygybės ir teisės reformų ministras vaikų sulaikymo centru gali paskirti bet kurią instituciją, kuri, jo nuomone, yra tinkama vaikams sulaikyti. Kiekviena vaikų sulaikymo įstaiga turi vidaus tvarką, kurioje numatomas kiekvienos dienos režimas ir veiklos, tačiau visų šio tipo mokyklų tikslas yra tas pats – siekiama integruoti vaiką į visuomenę ir paruošti jį užimti tam tikrą vietą bendruomenėje. Kai vaikas išvyksta iš sulaikymo įstaigos pasibaigus terminui, jam sutinkant gali būti paskiriama priežiūra, kad tai padėtų vaikui integruotis į visuomenę ir atitrauktų jį nuo tolesnių nusikalstamų veiklų darymo. Tokia priemonė tęsiasi tol, kol pats vaikas nori ir kol Probacijos ir gerovės tarybos darbuotojas mano, kad tokia priemonė vis dar padeda užtikrinti vaiko interesus.

Kai kuriose užsienio šalyse ypač pabrėžiami **personalo** kvalifikacijos ir kompetencijos klausimai ir **bendradarbiavimas** tarp institucijų, su bendruomene ir šeima. Vienas iš svarbių sėkmingos resocializacijos veiksnių ir skiriant, ir vykdant vaiko vidutinės priežiūros priemonę – bendradarbiavimas. Bendradarbiavimas su įvairiomis institucijomis, su socializacijos cen-

trais, atliekančiais tą pačią misiją, bendradarbiavimas su šeima, globėjais, globos institucijomis – esminiai socioedukaciniai sėkmingos vaiko resocializacijos veiksniai.

Nors vaiko vidutinės priežiūros priemonę vykdančių institucijų personalo klausimai daugelyje valstybių nėra reglamentuoti teisiškai, tačiau geros praktikos pavyzdžių yra.

Personalo aspektu svarbus yra **Danijos** pavyzdys, nes šioje šalyje itin daug dėmesio teikiama tokių įstaigų, kaip vaikų socializacijos centrai, darbuotojams, – jų kvalifikacijai, darbo sąlygoms. Šių centrų personalo bendradarbiavimas grindžiamas atviru bendravimu, aiškiu problemų išsakymu ir sprendimu bendromis pastangomis. Individualų darbą su vaiku organizuoja komanda – socialinis pedagogas, socialinis darbuotojas, grupės vadovai, pedagogai, psichologas. Kas savaitę rengiami susitikimai, kurių metu aptariami darbo reikalai, taip pat iškilę sunkumai, vieną kartą per mėnesį atvyksta konsultantas ir veda 10–15 žmonių grupės konsultacijas. Taip pat darbuotojams 10 dienų per metus skiriama mokymams. Priežiūros institucijoje vidutiniškai vienam vaikui tenka penki darbuotojai.

Norvegijoje daug dėmesio skiriama tarpinstituciniam bendradarbiavimui. Sprendžiant klausimus, susijusius su vaiko elgesiu, aktyviai dalyvauja visos pagalbą vaikui galinčios teikti institucijos (vaiko gerovės tarnyba, mokykla, policija, socialiniai partneriai). Norvegijoje veikia platus ratas nacionalinio, regioninio ir tarptautinio lygmens partnerių. Vaiko teisių tarnybos bendradarbiauja su kitais partneriais, tokiais kaip nepriklausomos tarnybos, pilietinės organizacijos, žiniasklaida, religinės grupės ir organizacijos, privatus sektorius ir kt. Itin svarbų vaidmenį ginant vaiko teises vaidina nevyriausybinių organizacijų.

Belgijoje ir Danijoje personalo bendradarbiavimui, motyvavimui ir palaikymui vaiko priežiūros institucijose skiriama daug dėmesio, tačiau stokojama darbo su tėvais bendruomenėje ir vaiku institucijoje koordinavimo, o tai lemia vaikų grįžtamumą į priežiūros įstaigas (Merfeldaitė, Pivorienė, Raudeliūnaitė, 2011).

Labai svarbus yra darbas su prasižengusio vaiko šeima ne tik pritaikius vaikui vidutinės priežiūros priemonę, bet ir prevencijos prasme. Vaiko atskyrimas nuo šeimos ir apgyvendinimas uždaro tipo įstaigoje ne visada veiksmingiausia priemonė.

Kai kuriose šalyse (pavyzdžiui, Belgijoje ir Danijoje), kol vaikas yra socializacijos centre, su jo šeima dirba savivaldybės socialinis darbuotojas, vaikų socializacijos įstaigos tėvams (globėjams) teikia informaciją apie paskirtos priežiūros priemonės vykdymo eigą. Vokietijoje Pagalbos vaikams ir jaunimui įstatymu taip pat numatyta galimybė teikti socialinę-pedagoginę pagalbą šeimai. Airijoje dėl vaiko nusikalstamo ar antisocialaus elgesio taikomos priemonės orientuotos į pagalbą vaikui ir jo šeimai (daugeliu atvejų – kaip nedalomam vienetai). Tai vertintina teigiamai, nes keičiamas ne tik vaiko elgesys, bet ir jo šeimos gyvenimo būdas, teikiama visapusiška pagalba visai šeimai (Žėkas, Pranka, 2015).

Norvegijoje prioritetas teikiamas bendradarbiavimui ir pagalbai šeimai. Vaiko gerovės tarnyba ieško galimybių padėti šeimai susitvarkyti su iškilusia problema, užtikrinti vaiko teisę gyventi šeimoje, tinkamoje saugioje aplinkoje ir turėti rados galimybę. Taip vaikas lieka savo aplinkoje, gali lankyti savo mokyklą, gyventi su tėvais.

Šveicarijoje, Ženevoje, veikia Asmeninės pagalbos skyrius, kuris tėvams teikia intensyvią vaiko priežiūros ir edukacinę pagalbą, pačių tėvų neatleidžiant nuo auklėjimo pareigų vykdymo – tėvai dalyvauja auklėjime kartu su asmeniniais pagalbininkais. Jų tikslas – kad vaikai ir tėvai taptų aktyviais susidariusios padėties sprendimo dalyviais. Siekiama, kad vaikas liktų šeimoje, mokykloje, išsaugotų profesinę veiklą, ir stengiamasi, kad jo nereikėtų apgyvendinti uždaroje įstaigoje. Šio skyriaus darbo rezultatas – sumažėjo atvejų, kai vaikai siunčiami į uždara instituciją, vaikai padaro mažiau pakartotinių pažeidimų.

Kaip alternatyva institucinei globai tais atvejais, kai vaiko biologinė šeima nesugeba tinkamai pasirūpinti jo poreikiais ar šeimoje kyla grėsmė vaiko saugumui ar sveikatai, kai kuriose šalyse taikoma vaiko globa globėjų šeimoje. Tokią praktiką plačiai taiko Prancūzija, Anglija, Nyderlandai ir Švedija. Kitose šalyse ši globos forma praktikoje taikoma rečiau, bet įstatyminė bazė numato tokią priemonę, pavyzdžiui, Belgijoje, Kipre, Vokietijoje, Lenkijoje, Čekijoje, Ispanijoje, Liuksemburge, Slo-

vakijoje, Slovėnijoje ir kt. Globėjai kartu su specialistų pagalba gali teikti vaikui ne tik globą šeimai artimoje aplinkoje, bet ir gydymą.

Lietuvoje dar nėra sukurta teisinių sąlygų tokioms globėjų šeimoms. Tačiau, siekiant kurti vaikų institucionalizavimo alternatyvas ir tvarų perėjimą prie paslaugų šeimoje ir bendruomenėje, vaiko globos šeimai artimoje aplinkoje formos taip pat turėtų būti plėtojamos.

Rekomendacijos

Apibendrinant aptartus užsienio šalių nepilnamečių priežiūros priemonės skyrimo, vykdymo, socializacijos įstaigų veiklos aspektus, galima siūlyti:

- kad vidutinė priežiūra taptų tik kraštutine priemone, būtina įvairinti ir daryti prieinamas paslaugas vaikui ir jo atstovams vietos bendruomenėje, gerinti minimalios priežiūros priemonių įgyvendinimą ir tobulinti vaiko vidutinės priežiūros priemonės skyrimo pagrindus;
- labiau specializuoti vidutinę nepilnamečių priežiūros priemonę vykdančias įstaigas (pavyzdžiui, kurti atskiras uždaras ir

atviras įstaigas, įstaigas vaikams, turintiems intelekto sutrikimų, didesnių psichikos ir elgesio sutrikimų ar kt.);

- vykdamt vaiko vidutinės priežiūros priemonę remtis privačiu sektoriumi, nevyriausybinėmis organizacijomis, bendruomenės paslaugomis;
- gerinti švietimo pagalbą prasižengusio vaiko šeimai, didinti pagalbos paslaugų šeimai prieinamumą;
- stiprinti ir plėtoti tarpinstitucinį, personalo, bendruomenės ir šeimų bendradarbiavimą.

Literatūra

1. Bieliūnė S., Buzarevič A., Pranka D., Žėkas T. Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai. Vilnius, 2015.
2. Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų socializacijos centruose. Norvegijos patirties pritaikymas Lietuvai. Vilnius, 2010.
3. Dünkel F. Juvenile Justice Systems in Europe – Reform developments between justice, welfare and ‘new punitiveness’. Kriminologijos studijos, 2014, Nr. 1.
4. ENOC SURVEY 2012: National Human Rights Institutions and Child / Juvenile Delinquency: main findings.
5. Indrašienė V., Merfeldaitė O., Pivorienė J., Raudeliūnaitė R. Vaiko vidutinės priežiūros įgyvendinimas socializacijos centruose: socioedukacinis aspektas. Monografija. Vilnius, 2011.
6. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Žin., 1995, Nr. 60-1501.
7. Merfeldaitė O., Pivorienė J., Raudeliūnaitė R. Socializacijos centrų veikla vaikų resocializacijos procese: lyginamoji analizė. Socialinis darbas, 2011, Nr. 10(1).
8. Nepilnamečių justicijos sistema Lietuvoje: dabartinė situacija, reformos raida ir geros patirties pavyzdžiai. 2009.
9. Šalaševičiūtė R. Prevencinių projektų įgyvendinimas Lietuvos mokyklose. Vilnius, 2011.
10. Tyrimas „Vaikų, kuriems paskirta vidutinės priežiūros priemonė, situacijos, veiksnių ir priežasčių, paskatinusių nusizengti, analizė“. Vilnius, 2010.
11. Vaicekaskaitė L. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos tobulinimas. 2014-11-18 pateiktis, Lietuvos teisės institutas.
12. Vaiko, kuriam skirta vidutinė priežiūra, integracija: kontekstas, poreikiai ir galimybės. Tyrimo ataskaita. „Žiburio“ fondas. Vilnius, 2015.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresais: <http://www.smm.lt/web/lt/teisesaktai/tyrimai-ir-analizes/svietimo-problemos-analizes/2012-metu>; <http://www.sac.smm.lt/leidiniai/leidiniai-pagal-temas/svietimo-problemos-analizes/> ir portale Emokykla.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui (el. p. ricardas.alisauskas@smm.lt).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų skyriaus vyresniąją specialistę Veroniką Šiurkienę (el. p. veronika.siurkiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus metodininkė Laima Paurienė.

Konsultavo: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo pagalbos skyriaus vedėja Gražina Šeibokienė; Švietimo pagalbos skyriaus vyriausioji specialistė Ligita Čeledinienė; Mokyklų veiklos skyriaus vedėja Regina Klepačienė; Mokyklų veiklos skyriaus vyriausiasis specialistas Petras Navickas; Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro socialinė pedagogė Simona Bieliūnė.

SOCIALIZACIJOS CENTRAI: UŽSIENIO ŠALIŲ PATIRTIS

Redaktorė *Mimoza Kligenė*

Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2015-11-24. Tir. 300 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, 03163 Vilnius
Spausdino UAB „Lodvila“, Sėlių g. 3A, 08125 Vilnius